

than would emphasizing sunspot observations.

These quibbles aside, Degroot's work provides another important example of adaptability to climatic variability during a period known for its crises. It is an important read for those interested in Dutch history and would well serve those interested in the Little Ice Age or the methodology of climate historians.

Patrick J. Klinger, University of Kansas

Dominiek Dendooven, *De vergeten soldaten van de Eerste Wereldoorlog* (Berchem: EPO, 2019). 317 p. ISBN 9789462671607.

DOI: 10.18352/tseg.1141

Historici worstelen met de niet-westerse deelname aan de Eerste Wereldoorlog. Zowel bij publiek als historici is de belangstelling voor deze 'vergeten soldaten' enorm toegenomen. De bronnen om daadwerkelijk een geschiedenis van deze groep te schrijven, zijn echter dun gezaaid. Ook Dominiek Dendooven viel deze leemte op. Hoewel inwoners uit de frontzone tijdens de oorlog geen andere niet-Europese groepen zo vaak beschreven als de aanwezige Indiërs en Chinezen, bestond hier nauwelijks informatie over. Als onderzoeker van het In Flanders Fields Museum weet hij 'hoe minder prestigieus de historische eenheid, hoe minder historisch materieel'. Hij maakte het tot zijn missie om de Chinese en Indische aanwezigheid in de Westhoek in kaart te brengen. Dit boek vormt de neerslag van deze zoektocht. Daarbij concentreert hij zich vooral op twee groepen die wel zeer erg onder de mat geschoven zijn, namelijk het *Indian Labour Corps* en het *Chinese Labour Corps*. Deze arbeiderscompagnies werden door het Britse leger vanaf 1917 gerekruteerd uit rurale achtergestelde gebieden om het vuile werk van de oorlog op te knappen: straten herstellen, achtergelaten materialen recycleren, en slagvelden opkuisen. De motivatie voor de meeste arbeiders was economisch: ze kregen een vrij goed loon uitbetaald, maar vielen wel onder harde militaire discipline. Met dit boek ambieert Dendooven om de oorlogservaring van deze mannen zo goed als mogelijk te reconstrueren. Daarvoor gaat hij creatief te werk met een divers bronnencorpus. Zijn boek levert drie belangrijke conclusies op.

Een eerste conclusie is dat de inzet van deze Aziatische arbeiderscompagnies allesbehalve evident was. Ter plaatse gerekruteerde mannen bleken vaak ongeschikt voor het werk. Communiceren ging zeer moeilijk door de taalbarrière. In het geval van de Indische compagnies bleek zelfs onderlinge communicatie moeizaam te verlopen. Het was daarom zeer moeilijk om geschikte leidinggevendenden te vinden voor deze compagnies, die zowel de taal als cultuur van de manschap-

pen konden doorgronden. Dendooven citeert een Brits legerrapport dat achteraf stelde dat de Indische operatie 'de uitgaven voor transport en onderhoud niet waard' was. Ook inzake de Chinese arbeiderscompagnies gingen al gauw stemmen op om de operatie stop te zetten. Voor de Aziatische arbeiders zelf was de vervreemding in de landelijke Westhoek helemaal totaal. De verhuizing had een grote fysieke en psychologische impact, maar leidde ook tot disciplineproblemen binnen de compagnies.

Tweede belangrijke conclusie is dat de co-existentie tussen de lokale bevolking in de frontstreek en de Aziatische inwijkelingen in feite weinig problemen opleverde. Lange tijd bleef dit beeld gedomineerd door de negatieve ervaringen met Chinees banditisme in de Westhoek na de Wapenstilstand. Dendooven relateert dit banditisme en stelt dat de Chinese arbeiders vaak als zondebokken fungeerden voor de radeloze bevolking van een verwoeste streek. Tegelijkertijd spreekt Dendooven van een relatief probleemloos samenleven tussen beide groepen gedurende de oorlog, ondanks de aanvankelijke xenofobie. Desondanks bleef het contact veeleer oppervlakkig door de taalbarrière. De belangrijkste conclusie van het boek is dat de buitenlandse oorlogservaring de betrokken manschappen gepolitiseerd zou hebben. Volgens Dendooven vertrokken de mannen terug naar huis met een sterker ontwikkeld politiek bewustzijn dan voorheen. Ze waren zich sterker bewust van hun eigen ondergeschikte maatschappelijke positie, maar hadden door hun oorlogservaring ook het zelfvertrouwen gevonden om hiernaar te handelen.

Tijdens de oorlog reeds gaven de *labourers* al op verschillende manieren uiting aan deze politieke *agency* door middel van stakingen en protest tegen hun oversten. Deze observatie is vrij vergelijkbaar met wat andere auteurs voor de Europese soldaten hebben vastgesteld. Net als in Europa had deze politisering grote implicaties wanneer de soldaten terugkeerden naar huis. Groot verschil is vanzelfsprekend dat de Indiërs en Chinezen dat respectievelijk deden in een koloniale of semi-koloniale context. Ondanks het feit dat deze teruggekeerde groepen relatief klein waren in verhouding tot de totale bevolking, weet Dendooven aannemelijk te maken dat zij na de oorlog een belangrijke politieke rol zouden opnemen. Volgens Dendooven is het geen toeval dat de meeste antikoloniale opstanden na de oorlog in India in Punjab plaatsvonden, waar de meeste rekruten vandaan kwamen. Ook in het tribale noordoosten namen teruggekeerde *labourers* het voortouw in de politieke lotsbestemming van hun stammen (de Naga's en Mizo's) zij het dan juist met regionalistische invulling. In China zou deze rol veel kleiner geweest zijn. De ontvangst van de Chinese *labourers* zou ook heel wat minder heroïsch geweest zijn dan in India. De lokale bevolking beschouwde hen in de eerste plaats als economische migranten. Vanzelfsprekend verdienen de Aziatische oud-strijders een studie op zichzelf, waarvoor Dendooven met dit boek alvast een stimulerende aanzet heeft gegeven. Met een zeer betrokken en

menselijke stijl schreef hij een vlot leesbaar boek over deze vergeten geschiedenis. Vele mooie citaten larderen het betoog. Het is in die zin maar wat jammer dat een voetnotenapparaat ontbreekt.

Martin Schoups, Universiteit Gent

Onno Boonstra en Paul van Lunteren (red.), *De Markt van Arnhem. 800 jaar wonen, werken, besturen en bezoeken* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2017). 215 p. ISBN 9789087046729.

DOI: 10.18352/tseg.1139

Deze bundel, die in 2017 als deel drie in de reeks Arnhemse Geschiedenissen bij uitgeverij Verloren verscheen, heeft volgens de redacteuren als doel om de handelsactiviteiten, de instituties en de institutionele processen die zich gedurende de afgelopen eeuwen op en rondom het hart van de Gelderse hoofdstad hebben afgespeeld in kaart te brengen. Het is uitdrukkelijk ook de bedoeling geweest om vooral zicht te krijgen op de mensen die bij al deze processen betrokken waren. Voorwaar geen sinecure, maar de redacteuren en auteurs zijn er toch in geslaagd om binnen een relatief beperkt bestek een bijzonder rijkgeschakeerd beeld te schetsen van de economische en politieke handel en wandel rondom de Markt in Arnhem in de voorbije acht eeuwen. We zouden dan ook kunnen spreken van een historische c.q. sociaalgeografische 'biografie' van deze markante locatie in Arnhem. Daarbij is gestreefd naar een integrale geschiedenis, waarin de kennis uit zeer verspreide literatuur en bronnen is samengebracht, en waarbij men heeft geprobeerd los te komen van de tot nu toe vooral architectuurhistorisch en stedenbouwkundig geïntereerde literatuur.

Daarmee vormt deze bundel zonder meer een vlot leesbaar en bovendien rijk geïllustreerde aanvulling op de bestaande stadshistorische literatuur die betrekking heeft op Arnhem, alhoewel helaas geen poging is gedaan om aansluiting te vinden op bestaande literatuur en debatten rondom de ontwikkeling en het gebruik van de stedelijke ruimte in de Nederlanden. Dat is jammer, aangezien sommige hoofdstukken daarmee een enigszins anekdotisch karakter houden die vooral voor de geïnteresseerden in de lokale geschiedenis een verrijking kunnen bieden. Dit is de redacteuren echter niet aan te rekenen, aangezien de reeks waarin deze publicatie verscheen, juist gericht is op dit lezerspubliek.

In zes hoofdstukken wordt de lezer meegenomen langs verschillende aspecten van het dagelijks leven op en om de Markt. In het eerste hoofdstuk besteedt Menno Potjer uitgebreid aandacht aan vooral de premoderne bewoningsgeschiede-